

Oluf Friis' litteraturhistoriske torso – 70 år efter

Af Flemming Conrad

This article deals with a history of Danish literature (*Den danske Litteraturs Historie*) by Oluf Friis. It was published in parts from 1937 and should according to the contract between the author and his publisher be finished within eighteen months. It was obviously meant to be a short and popular presentation. The author, however, lost himself in his work, it swelled beyond all bounds, and in 1945 only one volume, comprising Danish literature up to about 1615, was published. Two more volumes were planned, but none of them saw the light of day. Although it remained a torso, Oluf Friis' book is an interesting contribution to Danish literary historiography. In particular, his account of the sixteenth century is a scholarly work of value. Here, more than elsewhere, he succeeds in realising his ideal of literary historiography: to describe men of learning as well as poets of a certain period as expressions of the same intellectual current.

Tilblivelseshistorien

At markere 70-året for udgivelsen af Oluf Friis' *Den danske Litteraturs Historie* bind 1 her i 2015 indebærer lidt af en tilsnigelse, idet værket faktisk udkom hæftevis fra oktober 1937 til august 1945 og forelå samlet i ét bind i oktober 1945.¹ Der knytter sig – som det forhåbentlig vil fremgå af det følgende – en vis interesse til at følge dette udgivelsesforløb, idet aftaler og kontrakter mellem forlag og forfatter måtte revideres flere gange uden at det realiserede værk dog på noget tidspunkt kom til at svare til de trufne aftaler, hverken hvad udgivelsesrytme eller omfang angår. Kildematerialet tillader ikke at følge det problematiske forløb i alle dets faser, men hovedlinjen synes klar nok.²

Den tidligste dokumenterbare forbindelse mellem Oluf Friis og forlæggeren Herbert Hirschsprung er efter min erfaring sidstnævntes brev af 13. maj 1936 hvori han inviterer Friis til en samtale om »en forlagsmæssig Plan« – muligvis det første signal om den kommende litteraturhistorie.³

1 Der henvises til Oluf Friis: *Den danske Litteraturs Historie* bind 1 (Kbh. 1945) – og kun den – ved s. + arabertal i rund parentes. Interne henvisninger markeres ved p. + arabertal i rund parentes.

2 Oluf Friis' Efterladte Papirer ligger i Det Kongelige Biblioteks Håndskriftafdeling (Acc. 1979/135), i alt 89 kapsler. Papirer vedrørende Friis' relation til H. Hirschsprung's Forlag ligger i kps. 80: »Eksamenpapirer og forlagskontrakter«. Forlagets arkiv er eftersøgt uden held. Oplysninger i *Dansk Bogfortegnelse* ugelister er mangelfulde.

3 Kps. 1.

Kontrakt om en sådan udgivelse blev i hvert fald sluttet 24. november samme år; det skulle blive en samlet dansk litteraturhistorie på 42 trykark (dvs. 672 sider) og ligge færdig efter 18 måneder. Der måtte altså være tale om en populært anlagt fremstilling, baseret på den allerede foreliggende forskning. Det første hæfte a 32 sider udkom 1. oktober 1937, sidst i 1938 var sidetallet oppe på 232 hvorpå tempoet sank, så der ved årsskiftet 1940/41 kun forelå 360 sider eller ca. halvdelen af de for hele værket aftalte tryksider, og endda var Friis kun nået til et sted i 1500-tallets sidste årtier, idet han blandt andet manglede at behandle periodens naturvidenskab og historieforskning såvel som dens digtning.

Da arbejdet mildest talt ikke gik efter aftalen, må der have været en og anden konfrontation mellem Friis og Hirschsprung der jo havde forlagets abonnenter og deres rimelige krav at tænke på. I et brev til Friis (30. maj 1941) omtaler Hirschsprung sig selv som et menneske der »efter at have gjort alt, hvad der stod i dets Magt, for at faa et andet Menneske til blot at opfylde en lille Del af sine Forpligtelser og Løfter, opgiver Ævret«. Han foreslår nu Friis at indgå i en art samarbejde med Kai Flor der havde kontrakt med Hirschsprung om en dansk litteraturhistorie fra Holberg til nutiden der udkom året efter som led i serien *Dansk Kultur gennem halv-andethundrede Aar*.⁴ Denne redningsplan, der jo indebar at Friis skulle gøre holdt ved Holberg, synes dog (rimeligt nok!) ikke at have vundet forfatterens bifald; tiden var altså inde til radikale indgreb. Resultatet blev indgåelsen af en ny kontrakt, dateret 2. september 1941. Der tales nu om et værk i tre bind på i alt 88 trykark (dvs. 1.408 sider), altså mere end en fordobling i forhold til den oprindelige aftale. Der skal fremtidig med seks ugers mellemrum afleveres to trykark (32 sider), og også på anden vis stilles Friis nu over for skærpede arbejdsbetingelser. Samme år redegøres der i forlagsskrivelsen »Til Abonnenterne paa Oluf Friis: Den danske Litteratur Historie« (1941) for både forsinkelsen (stoffets vanskeligheder, de særlige forhold under krigen, sygdom) og for det voksende omfang (hensynet til det videnskabelige niveau, som jo roses af alle kompetente bedømmere). I samme skrivelse detaljeres omfanget af de tre bind således: Bind 1: Fra runerne til Holberg (20 hæfter a 32 sider). Bind 2: Fra Holberg til det moderne gennembrud (16 hæfter a 32 sider, hvoraf 7 til 1700-tallet og 9 til 1800-tallet). Bind 3: Fra det moderne gennembrud til »vore Dage« (10 hæfter a 32 sider, med hovedvægt på tiden 1900-1930). Abonnenterne får nu løfte om at bind 1 »vil være afsluttet inden September

4 Kps. 80. Kai Flor: *Dansk Litteratur fra Ludvig Holberg til Kaj Munk* (Kbh. 1942).

1942«, hvorefter de følgende to bind vil »blive fremskyndet mest muligt«. Endelig fik abonnenterne valget mellem at fortsætte deres subscription under den nye ordning eller at tilbagelevere de modtagne hæfter (de »vel-behandlede«, vel at mærke) mod ombytning med andre forlagsartikler eller godskrivning. Medfølgende rosende udtalelser fra professorerne Ejnar Thomsen og Ernst Frandsen om de foreliggende dele af værket taler så klart til gunst for den første valgmulighed.⁵

September 1942 passeredes imidlertid uden at de aftalte leveringer fra Friis' hånd havde fundet sted. Først i august 1945 forelå 19 ark der tilsammen kunne udgøre bind 1, dog ikke frem til Holberg, kun til ca. 1615.⁶ Den 19. oktober 1945 indgås så en supplerende forlagskontrakt ifølge hvilken Friis hver måned skal have udbetalt 100 kroner a conto frem til 1.11.1947, hvor bind 2 skal foreligge. Samtidig får abonnenterne løfte om bind 3 i 1949, idet det samlede sidetal nu sættes til ca. 1700 sider, altså en vækst på ca. 300 sider eller godt 20 % i forhold til aftalen i september 1941.⁷ Da der imidlertid i foråret 1947 ikke var modtaget noget fra Friis' hånd, måtte man endnu en gang – 17. maj 1947 – supplere kontrakten: For en a conto betaling på 450 kroner skal Friis nu levere to trykark hver anden måned og senest 1. juni 1947 fremsende disposition for bind 2 til en gymnasielektor, der bistod forlaget »ved Kontrollen med Arbejdets Fremadskriden«. Friis får samtidig pålæg om ikke at påtage sig andet arbejde (bortset fra timer på Danmarks Lærerhøjskole og udsendelser i radioen) før *Den danske Litteraturs Historie* foreligger fuldt færdig.⁸

Den resterende historie er hurtigt fortalt. Der foreligger ingen sikre vidnesbyrd om Friis' videre arbejde med sin litteraturhistorie. Ganske vist underviste han som lærer på Danmarks Lærerhøjskole i 1944-45 i 15- og 1600-tallets danske litteratur, og i de første år efter ansættelsen som professor ved Københavns Universitet 1957 stod 1600-tallet ligeledes på programmet, men det er ikke til at sige, om det skete med henblik på at videreføre litteraturhistorien eller om han blot benyttede notemateriale som han havde liggende fra tidligere faser af arbejdet med sin litteraturhi-

5 »Til Abonnenterne paa Oluf Friis: Den danske Litteraturs Historie« (1941). Det Kongelige Bibliotek: Småtryksafdelingen. Ved udgivelsen af bind 1 i 1945 ytrede også professorerne Paul V. Rubow (*Politiken* 14.11.1945) og Paul Krüger (*Orbis Litterarum* IV, Kbh. 1946, s. 305-07) sig positivt om Oluf Friis' litteraturhistorie.

6 Tak til dr.phil. Carl Henrik Koch for lån af et eksemplar i den efterhånden sjældne hæfteform.

7 *Nyt fra H. Hirschsprungs Forlag*, 10. Aargang Nr. 5, oktober 1945. Det Kongelige Bibliotek: Småtryksafdelingen.

8 Kps. 80.

storie.⁹ I midten af 1950'erne kom restoplaget på det årlige bogudsalg og blev tilsyneladende udsolgt, og i 1963 ophørte H. Hirschsprungs Forlag at eksistere. På det tidspunkt, fra i hvert fald 1960, må enhver tanke om at videreføre litteraturhistorien formodes at være opgivet; det gjaldt nu monografien over Christian Winthers *Hjortens Flugt* (1961 på Hirschsprungs Forlag) og siden det store værk om *Den unge Johannes V. Jensen* (1974).¹⁰

Midt i 1970'erne har Friis tilsyneladende søgt at få Aschehoug Dansk Forlag til at genudgive den nu udsolgte bog, men det blev Gads Forlag der mod et engangshonorar til Oluf Friis på 6000 kroner påtog sig at udsende et fotografisk optryk der udkom i 1975.¹¹ Samtidig opstod ideen om at tilvejebringe et *Bibliografisk Supplement til Oluf Friis Den Danske Litteraturs Historie Bind I* der blev udarbejdet af en kreds af yngre fagfolk inden for værkets forskellige emneområder og som forelå sidst på året 1977, ca. 40 år efter udsendelsen af det første hæfte.

Det kan være vanskeligt at forestille sig de tanker forfatter og forlægger gjorde sig under det langvarige og vanskelige forløb. Herbert Hirschsprung havde høje tanker om værdien af Friis' arbejde, og et ven-skabeligt forhold synes fastholdt, fra Hirschsprungs side garneret med galgenhumor. I sine erindringer beretter han hvordan han i sin nød fik en urmager til at udskifte cifrene på en urskive med bogstaverne i ordet »Hirschsprung« og sendte uret til Oluf Friis vedlagt et rim: »Hver gang De ser på dette ur, / Det bringer Dem in mente, / at færdig bli'r vor litteratur / uden jeg skal vente!«. ¹² Da Friis' bog udkom, blev det fejret med en fest på »Bakkehuset«, på forlagets regning og med fru Hirschsprung som aftenens værtinde. Hirschsprung påtog sig udgivelsen af Oluf Friis' monografi om Chr. Winthers *Hjortens Flugt* (1961), han deltog i fejringen af Friis' 75-års fødselsdag i 1969 og fik selv først i 1970'erne hjælp af denne ved udarbejdelsen af sine erindringer.¹³

Vigtigere at forstå i vores sammenhæng, men formentlig umuligt at komme til en sikkert underbygget forståelse af, er Oluf Friis' bevæggrunde

9 Et righoldigt materiale (noter, fragmenter af forelæsninger) vedrørende renæssancen og barokken hvoraf dele stammer fra de første år ved Københavns Universitet 1957ff., findes i kps. 31-33.

10 *Hjortens Flugt. Bidrag til studiet af Christian Winthers digtning* (Kbh. 1961), *Den unge Johannes V. Jensen I-II* (Kbh. 1974).

11 Breve fra Aschehoug Dansk Forlag 7. februar 1975 og fra Gads Forlag 3. april 1975 (begge kps. 80).

12 Herbert Hirschsprung: *Arven. En Forlæggers Erindringer* (Kbh. 1975) s. 110.

13 Smst. s. 110f.; breve fra Herbert Hirschsprung 4. og 5. marts 1975 (Kps. 1).

til sin liberale omgang med kontraktmæssige aftaler. Mit gæt er at Friis, der efter 10 år som lektor i dansk sprog og litteratur ved Uppsala Universitet (1924-34) stod uden fast ansættelse, nærede ønske om en universitetsstilling. Han havde uden held søgt docenturet i dansk litteraturhistorie ved Aarhus Universitet 1929 og professoratet i nordisk litteratur ved Københavns Universitet 1935 og kunne selvfølgelig se at næste (og formentlig i en længere årrække den eneste) chance for en universitetsansættelse var professoratet i dansk litteraturhistorie der ville blive ledigt i 1940 eller 1941 ved Hans Brix' forudselige afgang. I den situation kunne en aftale om udarbejdelse af en (ganske vist kort og populær) dansk litteraturhistorie benyttes som dække over et mere omfattende og egentlig videnskabeligt meriterende arbejde. Visse træk i Friis' litteraturhistorie synes at underbygge denne antagelse.

Oluf Friis' litteraturhistoriografiske profil

Lad os i den forbindelse se nærmere på det forord som Friis lod trykke i det først udsendte hæfte i efteråret 1937. Det falder i to afsnit, dels »Om at læse litteraturhistorisk«, der såmænd godt kunne have stået i en populær vejledning i litteraturlæsning eller litteraturforståelse, dels »Om at skrive en dansk Litteraturhistorie«, der anslår en anderledes faglig tone og med sine tre sider rummer den fyldigste programmerklæring i nogen dansk litteraturhistorie siden N.M. Petersens i 1850'erne.¹⁴ Friis nævner her i al korthed et par af den danske videnskabelige litteraturhistorieskrivnings hovedstationer siden N.M. Petersen og afstikker rammerne for sit kommende arbejde i forhold hertil. Kravet om en kortere fremstilling skal, hævder han, ikke klares ved at bortskære det stofområde (nemlig det brede litteraturbegreb, jf. nedenfor) som havde været dominerende i litteraturhistorieskrivningen siden midten af 1800-tallet, men ved at »skrive *tættere* ind til det *egentlig litterære*« (s. 10, mine fremhævelser) samtidig med at digtningen ses i »sin Sammenhæng med Aandslivet og den almene Kultur og Historie«, dvs. at digtningen skal ses »i dens Sammenhæng med Helheden« (s. 11). Dette princip der indgår i Friis' kritik mod forgængerens tilbøjelighed til at skildre litteraturens enkelte områder som parallelle fænomener hver for sig uden indbyrdes forbindelse, ses nu som udtryk for »vor Tids Fordring om syntetisk Fremstilling, om Stoffets Indordning under idéhistoriske Synspunkter« (smst.). Dette ideal for litteraturhisto-

14 N.M. Petersen: *Bidrag til den danske Literaturs Historie* II (Kbh. 1854) s. 3-14.

rieskrivning benævnes også »det idé- eller aandshistoriske Princip«, idet ordet »Idé« skal forstås »i almen Betydning som Livsanskuelse, hele den aandelige, moralske Indstilling« (smst.).

Efter formuleringen af disse idealer for moderne litteraturhistorieskrivning, hvor centrale udtryk som »tættere« (der optræder flere gange, således s. 11) og »det egentlig litterære« nok kunne trænge til en nøjere bestemmelse, går Friis over til at redegøre for de synspunkter som litteraturhistorien skal anlægge. Her nævnes i al korthed den psykologiske belysning (»Litteraturhistorien er som al Videnskab om det menneskelige dybest set psykologisk«, s. 11) og herefter den sociologiske, den nationale og den komparative. Især er litteraturhistorien dog skildringen af digtningens historie, idet de enkelte digterværker er »i sig selv sluttede Helheder, egne Verdner, som Ordene har givet varig Eksistens« (s. 13). Oluf Friis fremstår således som en bredt favnende forsker der giver sociologien og strukturalismen hver sit, men dog især bekender sig til den syntetiske, idé- og åndshistorisk baserede litteraturhistorieskrivning. Det kan imidlertid på denne baggrund forekomme overraskende at han lader sit forord munde ud i en fremhævelse af den æstetiske analyse og vurdering som »Litteraturhistorikerens fineste Instrument. Han maa aldrig slippe det af Hænde« (s. 13).

Ved det møde (16.10.1945) hvormed Selskab for Nordisk Filologi markerede udgivelsen af Oluf Friis' danske litteraturhistorie, satte Friis i sit foredrag med titlen »Syntetisk Litteraturbetragtning« entydigt fokus på litteraturhistorien som en åndshistorisk videnskab. »Den sammenfattende Syntese, Grundsynspunktet, maa blive aandshistorisk ikke æstetisk, fordi de skiftende Tidsaldres Kunststopfattelse er Funktioner af deres aandshistoriske Synteser, ikke omvendt«, hedder det.¹⁵ Hvad angår den ikke-digteriske litteratur der næppe i særlig grad kunne kalde på litteraturhistorikerens »fineste Instrument«, skal også den behandles ud fra et åndshistorisk synspunkt der vel at mærke afviger fra videnskabshistoriens. Den polemiske brod, der dog ikke fremgår eksplicit af årsberetningens referat, er selvfølgelig rettet mod docent F.J. Billeskov Jansen der 27. marts samme år havde forelæst i Selskab for Nordisk Filologi over emnet »Om den danske Digtekunst at beskrive« og her netop havde fremhævet litteraturhistorien som en æstetisk videnskab.¹⁶

Oluf Friis får med udsendelsen af *Den danske Litteraturs Historie* og de dertil knyttede programformuleringer sin plads i den gruppe af danske litte-

15 Selskab for Nordisk Filologi: *Aarsberetning 1944-45* (Kbh. 1945) s. 19.

16 Smst. s. 15-16.

raturforskere der især under indtryk af tysk barokforskning var fortalere for den syntetiske litteraturbetragtning.¹⁷ Vigtig i denne sammenhæng er professoren i tysk sprog og litteratur ved Københavns Universitet Carl Roos der i sin tyske litteraturhistorie fx taler om baroktidens disharmoniske oplevelse af verden (Weltgefühl) og om biedermeier som »eine geistige Strömung«.¹⁸ En central skikkelse er også Carl Roos' elev, den senere Aarhus-professor Erik Lunding, der i 1936 vandt Københavns Universitets guldmedalje på en afhandling som i 1938 blev trykt under titlen *Tysk Barok og Barokforskning*; heri ofres et kapitel på en principiel drøftelse af »Synteseforskningens Væsen«. Endnu en af Carl Roos' nærtstående elever skal nævnes her: den senere socialdemokratiske politiker Frode Jakobsen, der efter bestået skoleembedseksamen i 1939 drømte om en fremtid som litteraturforsker indtil de politiske forhold ændrede hans livs retning.¹⁹ I 1941 publicerede han en artikel om »Litteraturhistorie som Aandshistorie«, der præsenterer en række gængse måder at studere litteratur på, men underkender dem alle, undtagen den åndshistoriske metode, der afdækker »hvorledes Mennesker gennem Aarhundreder har tænkt«.²⁰ Det gælder om at forstå digteren som »Udtryk for Tanker og Følelser, der har bevæget en Tid, et Folk, en Gruppe«. Imidlertid skal litteraturhistorien ikke indskrænke sig til at behandle den digteriske litteratur. På linje med Oluf Friis finder Frode Jakobsen, at »Litteraturhistorie som Aandshistorie indskrænker sig ikke til Skønlitteraturen. Historisk og filosofisk Litteratur er for en aandshistorisk Betragtning af Vigtighed«.²¹

Tanken om at forstå en given digtning som udtryk for sin tids dominerende livsfølelse kom imidlertid ikke kun til udtryk blandt danske germanister, men ytrede sig også i forskningen af dansk litteratur. Igen skete det i forbindelse med en relativt ny interesse for baroktiden og dens digtning, som var inspireret af tysk forskning. Ved den konkurrence om et professorat i Nordisk Litteratur der førte til ansættelsen af Ejnar Thomsen i 1935, fik dens deltagere til opgave at indlevere en afhandling om »Barokken i dansk Digtning«.²² I Ejnar Thomsens afhandling der foreligger trykt som

17 Jf. den fyldigere fremstilling i Torben Jelsbak: »Barokken i dansk digtning. En receptionshistorie«, *Danske Studier 1999* (Kbh. 1999) s. 86-119, især s. 106-10.

18 Carl Roos: *Kleine deutsche Literaturgeschichte* (Kopenhagen 1937) s. 25, 90.

19 Frode Jakobsen: *Jeg vil være en fugl før jeg dør* (Kbh. 1979) s. 16, 35.

20 Frode Jakobsen: »Litteraturhistorie som Aandshistorie«, *Gads danske Magazin*, (Aarg. XXXV, 1941), s. 429-35, specielt s. 433.

21 Smst.

22 Oluf Friis afleverede ingen besvarelse af denne opgave (*Aarbog for Københavns Universitet 1935-36* (Kbh. 1939) s. 32).

Barokken i dansk Digtning (1971), er forestillingen om barokkens antitetiske livsfølelse et hyppigt tilbagevendende fænomen. Tidligt i fremstillingen ledsages den af et vist skeptisk forbehold, når der fx tales om »den antitetiske livsfølelse, hvori de nyeste tyske barokforskere har villet se noget særlig karakteristisk for det 17. århundredes psyke. Dette får nu indtil videre stå ved sit værd«.²³ Men efterhånden luftes denne antagelse uden forbehold undtagen når Thomsen en enkelt gang betror sin læser, at han »har tillid til litteraturbeskrivelse og litteraturanalyse, men føler sig på gyngende grund, når der doceres litteraturfilosofi«.²⁴

Uden at der er tale om markant ændrede standpunkter, kan man nok i Friis' programformuleringer konstatere en glidning fra en litteraturvidenskabelig position med flere strenge på buen i 1937 til en mere entydig satsning på ånds- og idéhistorien i 1945. Han deltog vistnok ikke i den litteraturhistoriske studiekreds, hvor strukturalismens bannerførere i 1940'erne under Billeskov Jansens ledelse især diskuterede litteraturvidenskabens ahistoriske former; men referater fra en del af kredsens møder findes blandt hans papirer.²⁵ Det er for så vidt symptomatisk at han fremlagde sine principper som litteraturforsker til drøftelse i det i metodespørgsmål liberale Selskab for Nordisk Filologi.

Hvis man i tilbageblik fornemmer at Paul V. Rubows genrebevidste elever med F.J. Billeskov Jansen som talsmand gjorde sig stærkest gældende i mellem- og efterkrigstidens litteraturvidenskabelige metodediskussioner, er det næppe ganske forkert. Men den mødtes som her antydtes af en stærk åndshistorisk retning hvor Oluf Friis fandt sin plads i geledet – indtil nykritikere og marxister for en tid gjorde sig heftigt gældende. Men læg dog mærke til at Oluf Friis' danske litteraturhistorie blev genoptrykt midt i 1970'erne.

Litteraturbegrebet

Som det kan udledes af det foregående, føler Oluf Friis sig forpligtet over for det litteraturbegreb der havde været gældende i næsten al dansk litteraturhistorieskrivning siden N.M. Petersen, omfattende såvel den digteriske

23 Ejnar Thomsen: *Barokken i dansk Digtning*, udg. Erik Sønderholm (Kbh. 1971) s. 22.

24 Smst. s. 207.

25 Kps. 73.

som den ikke-digteriske litteratur.²⁶ Man skal imidlertid ikke af bemærkningen i hans forord om at litteraturhistorien »Først og sidst er (...) Skildringen af Digtingens Historie« (s. 12), drage den slutning at digtningens historie optager hovedparten af fremstillingen. Tværtimod må man konstatere at den ikke-digteriske litteratur fylder godt og vel halvdelen af den samlede tekst, den digteriske litteratur tilsvarende mindre.

Sådanne beregninger vanskeliggøres imidlertid (til det nærmest umulige) af at Friis – i sit dog relativt fyldige forord – ikke formulerer noget poesibegreb; heller ikke i sin hovedtekst kommer han en begrebsbestemmelse nærmere end udtryk som »en Litteratur i egentlig Betydning af Ordet« (s. 19). Man kan i den forbindelse notere en tendens til at sætte tekster der samtidig benævnes »Digte«, i relation til institutioner. Det gælder fx Andreas Sunesøns *Hexaëmeron*, der uagtet sin metriske form afhandles i kapitlet om »Kloster og Kirke« (s. 56f.), bl.a. under henvisning til at »Versformen har ikke digterisk, men pædagogisk Øjemed« (s. 57). Saxos status som digter eller historiker er som så ofte for litteraturhistorikerne vanskelig at afgøre. Han omtales udførligt i kapitlet om »Fædreland og Historie« (s. 62ff.), men med blik for at han i sin »kombinerende Genskabelse af Stoffet er (...) mere Digter end Forsker«. Det er dog umuligt, noterer Friis, at bedømme i hvilken grad han har været »digterisk medskabende« (s. 70). Få sider længere fremme, i kapitlet om »Digting paa Latin og paa Modersmaalet«, sættes såvel Sunesøn som Saxo ganske kortfattet i relation til den middelalderlige latindigtning med bemærkning om at den foregående behandling af denne digtning skete »ud fra dens danske Indhold«, men »som Digting forstaas den først ved at ses i sin Sammenhæng med de Genrer indenfor den europæiske Latindigtning, der har været dens Mønstre« (s. 78f.). Lignende betragtninger kan anstilles i forbindelse med medicinprofessoren Hans Frandsens digt om øjets indretning og farve fra 1565. Det omtales i afsnittet om forfatterens liv og værk i kapitlet om »Medicin og Naturvidenskab« (s. 362), men ikke i det senere afsnit om »Humanistisk Digting: Latinpoesi og Skolekomedie« (s. 444ff.).

Imidlertid ses også dele af den dansksprogede digtning primært som udtryk for en institution. Det gælder som så ofte i litteraturhistorieskrivningens historie reformationstidens salmedigtning der overordnet indran-

26 Ved henvisninger til dansk litteraturhistoriografi 1800-ca.1920 se evt. Flemming Conrad: *Smagen og det nationale. Studier i dansk litteraturhistorieskrivning 1800-1860* (Kbh. 1996) og samme: *For læg og lærd. Studier i dansk litteraturhistorieskrivning 1862-ca. 1920* (Kbh. 2006).

geres i kapitlet om »Den danske Kirke«, altså en slags praktiseret teologi, og først i en underrubrik præsenteres som digtning. Derimod placeres det sene 1500-tals salmer som digtning (s. 525ff.).

Til sådanne funderinger om forskellige teksters tilhørsforhold til den poetiske eller den fagrelaterede litteratur og den bagvedliggende forestilling om at en videnskab skal kunne definere sit objekt, kunne Oluf Friis måske replicere at med A.G. Baumgartens etablering af begrebet æstetik i 1750'erne og digtningens dermed sammenhørende ændrede stilling i det kulturelle og sociale system er det slet ikke så enkelt at nærme sig en fjern fortids digtning med nutidens briller på næsen.²⁷ Man havde i givet fald gerne set et par ord om dette problemfelt i hans forord.

Den fremtrædende plads som Oluf Friis tilstår den ikke-digteriske litteratur, placerer ham som nævnt i en dominerende tradition inden for dansk litteraturhistorieskrivning, knyttet til fremtrædende navne som N.M. Petersen og i Friis' egen tid Carl S. Petersen samt hans lærere på Københavns Universitet Julius Paludan og Vilhelm Andersen. Imidlertid er det næppe uberettiget i forbindelse med en bestemmelse af hans faglige ståsted også at inddrage de impulser som Friis modtog under sin ansættelse som lektor i dansk sprog og litteratur ved Uppsala Universitet i årene 1924-34. I Henrik Schücks tid dér som professor i litterære fag samt kunsthistorie (1898-1917) og senere i *Litteraturhistoria med poetik* (1917-20) fik litteraturstudiet i Uppsala en kraftigt historiserende orientering der holdt sig også efter hans tid. Blandt Schücks yndlings elever var Johan Nordström (1891-1967) der i december 1924, altså kort efter Oluf Friis' ankomst til Uppsala, vakte overordentlig positiv opsigt i den akademiske verden med sin disputats der havde form af en indledning (27 + 361 sider!) til en udgave af Georg Stiernhielms filosofiske fragmenter.²⁸ Med basis i en overordentlig belæsthed tegner han her hovedtrækkene af de filosofiske og religiøse strømninger op gennem 1500-tallet som Stiernhielm formentlig kom i berøring med. I de kommende år som docentstipendiat rettede Nordström i stigende grad sine studier mod den videnskabelige litteratur, anskuet i et kultur- og idéhistorisk perspektiv som led i en tidsalders samlede intellektuelle liv. I 1932 udnævntes han til professor i lærdoms- og idéhistorie og tillægges æren for at dette område blev en selvstændig videnskabelig di-

27 Jf. Klaus Weimar: *Geschichte der deutschen Literaturwissenschaft bis zum Ende des 19. Jahrhunderts* (München 1989) s. 76f., 193ff.

28 Georg Stiernhielm: *Samlade Skrifter*, Andra delen, första bandet (Stockholm 1924).

sciplin i Sverige.²⁹ Til Nordströms disputats henviser Friis gentagne gange i forbindelse med sin omtale af de aristoteliske og platoniske strømninger i dansk 1500-tal, i den første henvisning med bemærkning om at den »indeholder ypperlige Skildringer af Hovedstrømningerne i det aandelige og lærde Europa c. 1600« (s. 584, jf. 585, 587, to henv.).

Den markante drejning Oluf Friis giver sin danske litteraturhistorie i retning af en lærdomshistorie, viser sig naturligvis især i de fyldige afsnit om skole og universitet samt det videnskabelige livs indretning (fx s. 329ff.). Den ses imidlertid også af at lærde folk som Hans Philipsen Pratensis og Peder Sørensen hvis litterære produktion omtales som ganske minimal, dog får deres plads i litteraturhistorien (s. 365f.). Tilsvarende forlyder det om Jon Venusin at han kun har »efterladt sig faa Spor i Litteraturen«, men at der til gengæld »er bevaret en frodig Tradition om hans høje Dannelse, hans Veltalighed og skarpe, spottende Ord« (s. 390). Hvad englænderne benævner en forfatters »life« overskygger her hans »letters«.

Dansk digtning på latin er ovenfor berørt som led i belysningen af Oluf Friis' behandling af digteriske tekster under en faglig eller åndshistorisk synsvinkel. I øvrigt kan det konstateres at han følger dette hjørne af Danmarks litteratur tæt op gennem den ældre middelalder til ca. 1300. Derefter – og kan man tilføje: i takt med at den dansksprogede litteratur fik et sådant omfang at den kunne afgive stof til en nogenlunde fyldig fremstilling – nedtones omtalen af latindigtningen. Men Friis holder »et Udkig aabent til Latinlitteraturen, hvor det bliver nødvendigt at inddrage denne til Sammenligning og til at fuldstændiggøre Billedet af Tidsalderens litterære Virksomhed og aandelige Liv« (s. 140). Hvordan denne hensigts-erklæring skulle praktiseres i senere dele af fremstillingen, hvornår det altså ville blive »nødvendigt« at inddrage latinpoesien, kan jo ikke afgøres. Men man kan konstatere at Friis' fremstilling af denne digtning videre frem til ca. 1600 ligger meget tæt på Carl S. Petersens og Julius Paludans og altså ikke giver den fyldige behandling af dette stof som en selvstændig del af dansk litteraturhistorie der nogenlunde samtidig fremlægges i Billekskov Jansens *Danmarks Digtekunst*.³⁰

29 Bo Lindberg & Ingemar Nilsson: »Sunt förnuft och historisk inlevelse. Den nordströmska traditionen«, Tomas Förser (red.): *Humaniora på undantag? Humanistiska forskningstraditioner i Sverige* (Stockholm 1978) s. 79-107. Bengt Landgren: »Konsolideringens tid«, Claes Ahlund & Bengt Landgren: *Från etableringsfas till konsolidering. Svensk akademisk litteraturundervisning 1890-1946* (Uppsala 2003) register: Nordström.

30 Jf. Flemming Conrad: »Omkring Danmarks Digtekunst«, *Danske Studier 2009* (Kbh. 2009) s. 106-39, især 115f.

Værdibegreber

Forordets bemærkninger om den æstetiske analyse og vurdering som »Litteraturhistorikerens fineste Instrument« sammenholdt med den samtidige bekendelse til »vor Tids Fordring om syntetisk Fremstilling«, dvs. »det idé- eller aandshistoriske Princip« og i den sammenhæng erklæringen om »de skiftende Tidsaldres Kunstopfattelse [som] Funktioner af deres aandshistoriske Synteser« i foredraget om »Syntetisk Litteraturbetragtning« (jf. ovenfor p. 60 ff.) rejser spørgsmålet om de bærende værdibegreber i Oluf Friis' litteraturhistorie og disses formulering.

Kvalitetsbedømmelser der bærer præg af at være baseret på en litterær æstetik, forekommer, men er fåtallige. Om de (muligvis) senmiddelalderlige romanviser hedder det således at de tilfører folkevisen »en tungere, omstændeligere Stofmasse, end den lille, i sit Væsen lyriske Strofe kan bære. De sprænger Genrens naturlige Begrænsning og betegner saaledes et Forfald« (s. 129) – og man aner omridset af en genreæstetik, der siden kom til rigere udfoldelse i Friis' monografi over Christian Winthers *Hjortens Flugt*.³¹ Også den fine analyse af 1500-talsvisen *Lad fare min sell din høye attraa* bærer med sin fremhævelse af antitesen som visens kompositoriske princip præg af en faglig terminologi (s. 483). Den bemærkelsesværdigt udførlige analyse af Peder Hegelunds *Calumnia* med sin præcise kritik af tekstens tilbøjelighed til i nogle tilfælde at lade detaljer svulme op skal ligeledes nævnes i denne sammenhæng (s. 501f.), og enkelte andre kunne anføres. Det er min fornemmelse at sådanne passager bliver lidt hyppigere i værkets senere partier.

Men de er som sagt få. Langt de fleste af Oluf Friis' værdidomme afsiges i et sprog der ikke forudsætter studier af den litterære æstetik i noget videre omfang, men som giver læseren et ofte medrivende indtryk af forfatterens glæde ved sit stof. Om Morten Børups forårsviser hedder det således at »Vi har i Danmark godt med Foraarsdigte og panteistisk Naturlyrik. Det er en Rigdom mere at kunne skønne paa Børups *carmen vernale* i dens Egenart: en kostelig Draabe af Middelalderens universelle Latinlyrik« (s. 183f.). Eller som afslutning på en fyldig gennemgang af *Rimkrøniken*, herunder skiftende tiders vurdering af denne: »Nu holder vi igen af de gamle Rim« (s. 193). Oluf Friis glæder sig over den »smukke Menneskelighed« i spillet om Knud Lavard (s. 197) og finder i Palladius' prosa »Ord, der gaar til Hjertet« (s. 285). Hans Christensen Sthens bryllupssalme fremhæves

31 Se note 10.

som sit århundredes »smukkeste Skildring af Forholdet mellem Mand og Kvinde, en frydefuld Indrømmelse til det naturligt menneskelige«, »en sund, varm Menneskelighed og Hjertens Glæde« (s. 538). Trods sin til-egnelse af bogen til »de Dansk- og Litteraturstuderende ved Københavns Universitet og Aarhus Universitet« som Friis lod trykke i sit værks 19. og sidste hæfte, var det ikke en lærebog af de strenge han fremlagde. At et lignende engagement kunne præge hans undervisning, fremgår af Thomas Bredsdorffs erindringsbog hvori det hedder at Oluf Friis kunne »tale om digte han kunne lide, så varmen steg i lokalet. Men metodisk, det kunne man ikke kalde hans begejstrede tale«. ³²

Der er to træk i de gamle tekster Friis især fremhæver for det gode: det danske og det jævne, almueprægede. I den særdeles fyldige gennemgang af Niels Hemmingsens liv og værk (knap 20 sider) fremhæver han således som »en umistelig Kvalitet« ved dennes dansksprogede tekster »den personlige Farve« og konkluderer: »Først naar Tanken er bragt i Form paa Modersmaalet, er den tilegnet til Bunds og blevet personlig Ejendom, dansk i Sind og Skind« (s. 351). Fra samme tidsrum fremhæver han A.S. Vedels sprog som »en Sundhedsbrønd, hvortil dansk Sprog altid maa søge tilbage« (s. 426) og lidt senere, i Lyschanders digtning, »en egen lyrisk Tone, der føles som særlig dansk« (s. 521). Derimod nyder »knudrede latinske Konstruktioner og (...) Germanismer« ikke Friis' bifald (s. 297).

Hertil kommer så opvurderingen af det jævne og ukunstlede, det folkelige og almueprægede. Mariaviserne med deres »lærde Snørkler« får »en vis naturlig, folkelig Tone ved Visernes sangbare, lyriske Digtform«, men er dog »kun Kunstleri« (s. 168, min fremhævelse). 1500-tallets metriske digtning, bl.a. dens lejlighedsdigte, har Friis' sympati idet »den folkelige Visetone giver dem et vist Præg af Tilforladelighed og Ærlighed« (s. 490); det er med ord som »ligetil og simpelt« (smst.) eller »den lyriske Viser trohjærtige, vemodigt-følsomme Tone« (s. 533) at Friis giver sin positive bedømmelse af disse tekster. På tærskelen til 1600-tallets kunstdigtning noterer Friis med anerkendelse at Sthen ligesom Lyschander viser »hvor langt man kunde naa, naar man blev paa den folkelige Digtning Grund« (s. 541), og kan med sådanne betragtninger minde om N.M. Petersen der stilfærdigt beklagede at det blev modernisten Holberg og ikke traditionel-isten Chr. Falster der førte den danske litteratur ind i den nye tid efter 1700. ³³

32 Thomas Bredsdorff: *Gør hvad du vil – men sig hvad det er* (Kbh. 2013) s. 196f.

33 N.M. Petersen: *Bidrag til den danske Litteraturs Historie IV* (Kbh. 1858) s. 486.

Kombinationen af det jævnt folkelige og det særligt danske forekommer hyppigt. Stabat Mater-oversættelsen tillægges således »en egen inderlig Jævnhed, der føles som en særlig dansk Tone« (162), og Eufemiaviserne der er påvirket af »Kæmpevisernes djærve Stil«, er »virkelig danske i Udtrykkene og hele Sprogføringen« (s. 187). Med sine folkelige talemåder og anskuelige udtryk skaber Herman Weigere i *En Ræffue Bog* »en munter dansk Tone« (s. 491). Lyschanders *Den grønlandske Chronica* »er i sin Kerne et folkeligt, nationalt Digt« (s. 519). Med denne kobling af en positivt opfattet jævnhed i det poetiske udtryk og forestillingen om noget karakteristisk dansk skriver Oluf Friis sig ind i en litteraturhistoriografisk tradition der kan spores tilbage til det tidlige 1800-tal og måske er blevet bekræftet af forholdene i Danmark 1940-45 hvor væsentlige dele af hans værk blev til.

Fortidsbilledet. Den historiske komposition

Periodisering: Også Oluf Friis' billede af den litterære fortid bærer præg af den litteraturhistoriografiske tradition der havde udviklet sig siden midten af 1800-tallet. Tiden frem til ca. 1700 disponerer han således på overskriftniveau i tre store afsnit: Før ca. 1100 ligger »Oldtiden« med sit germansk-nordiske samt hedenske åndspræg. Derefter følger »Middelalderen« (ca. 1100-1520) der betegner mødet med og integreringen i det europæiske åndsliv, dvs. den katolske kristendom, kirken og dens latinsprogede litterære kultur, men også med den nyere europæiske digtning på folkesprogene (s. 135). Endelig ses årene fra 1520 til ca. 1700 som én samlet periode under overskriften »Det XVI. og XVII. Aarhundrede«. De store skel er således markeret ved overskrifter hentet fra den almindelige historiske kronologi. Samtidig afspejler de tre vigtige religionshistoriske stadier, nemlig den nordiske hedenskab, den katolske kristendom og den Lutherske kristendoms etablerings- og storhedstid, indtil 1700-tallets sekularisering gav anledning til endnu et periodeskel; så langt nåede Oluf Friis som bekendt ikke, men at hans tanker er gået i den retning, tør man slutte ud fra hans bidrag til en kortfattet dansk litteraturhistorie i *Litteraturen i Danmark – og de øvrige nordiske Lande* (1954).³⁴

34 Henning Fønsmark (red.): *Litteraturen i Danmark – og i de øvrige nordiske lande* (Kbh. 1954) s. 7-125.

Oluf Friis' forhold til den litteraturhistoriografiske tradition er imidlertid ikke entydigt. Hans påstand om eksistensen af en dansk oldtidslitteratur som man (trods mangel på overleverede tekster fra perioden i større omfang) kan vide noget bestemt om, peger med stor sikkerhed på Axel Olrik virke som en vigtig inspirationskilde. Olrik havde netop i årene umiddelbart før Oluf Friis' studietid undervist universitetets danskstuderende i den ældre danske litteratur og i den forbindelse genoplivet forestillingen om en dansk oldtidslitteratur; den havde ellers været forvist fra den videnskabeligt ambitiøse litteraturhistorieskrivning af især N.M. Petersen og Julius Paludan. Nu fik altså med Olrik ideerne om en dansk oldtidsdigtning en renæssance, også i skriftlig form.³⁵

I sin afgrænsning og beskrivelse af middelalderen og dens delperioder lægger Friis sig derimod tættere på N.M. Petersen, og det samme gælder fremstillingen af 15- og 1600-tallet som én samlet periode (jf. Petersens »Det lærde Tidsrum« 1560-1710) idet han altså ikke følger den efterhånden mærkbare tendens til at sætte et skel af første rang ca. 1620-30 til markering af ortodoksiens sejr og den europæiske kunstdigtnings indtog og magtovertagelse. En sådan periodisering havde Julius Paludan argumenteret for i afhandlingen *Om Periodedeling i den danske Literaturs Historie* (1894) og derefter gennemført i praksis i sin lærebog til universitetsbrug.³⁶

Oluf Friis fastholder altså sit åndshistorisk-syntetiske synspunkt, også når det gælder periodiseringen. Men det hindrer ham ikke i at gøre iagttagelser der kunne tages til indtægt for en æstetisk baseret periodisering. Flere gange (fx s. 200) noterer han således at »først i Løbet af det sekstende Aarhundrede naar en Række af de middelalderlige Genrer deres Højdepunkt«, hvorved periodeskellet ved 1520 under en æstetisk synsvinkel bliver problematisk. Og opsummerende anfører Friis at

Det er Renæssancehumanismens afgørende Betydning i den danske Digtningens Udviklingsgang, at den paa tværs af Reformationsbruddet førte Arven fra Middelalderen over i den ny Tid og frem til Mødet med den europæiske Renæssancepoesi i det syttende Aarhundrede (s. 547).

35 Axel Olrik: *Danmarks Heltedigtning I-II* (Kbh. 1903-10).

36 Julius Paludan: »Om Periodedeling i den danske Literaturs Historie«, *Historisk Tidsskrift* 6. Rk. V (Kbh. 1894-95) s. 274-94; samme: *Danmarks Literatur mellem Reformationen og Holberg, med Henblik til den svenske. Som Grundlag for Universitetsundervisning* (Kbh. 1896).

Det er som om Oluf Friis her ved slutningen af første bind, hvor han altså ikke – trods planen fra 1941 (jf. ovenfor p. 57) – var nået frem til Holberg og hans tid, dog gerne vil hævde overensstemmelsen mellem overgangen til et nyt bind og et periodeskel. Idet han konstaterer en udvikling der over H.P. Resens parafraser af nogle David-salmer fører frem til Arrebos gendigtninger i 1627, fastslår han: »Med denne staar vi ved Indgangen til den ny Periode, der betyder paa engang Ortodoksiens Sejr over Niels Hemmingsens Retning og Renæssancepoesiens Frembrud« (smst.). Oluf Friis er nu helt på linje med Julius Paludans ovennævnte ideer om periodiseringen af dansk litteraturhistorie. Men allerede langt tidligere i fremstillingen havde han konstateret et epokalt skel ved 1615, her dog alene åndshistorisk begrundet: »Med Resens endelige Sejr i 1615 var Filippismen og Calvinismen slaaet til Jorden og en ny *Epoke* begyndte: Ortodoksien« (s. 325, min fremhævelse). Og i de allersidste linjer af bind 1 stemmer han tonen alvorligt op, nu alene med tanke på digtningen, når han citerer fra Hans Stephanius' berømte brev fra 1606 om moderne metrik og kommenterer: »Disse Ord, hvori der ligger gemt et nyt Syn paa Digtekunsten og den skabende Digter, kan staa som Renæssancehumanismens sidste Ord til det syttende Aarhundrede og til den ny Poesi, som skulde komme« (s. 552). Adventstonen er slået an, men Friis' periodisering forekommer knap så konsistent som man får indtryk af ved læsning af hans foredrag i Selskab for Nordisk Filologi i efteråret 1945 (jf. ovenfor).

Hvis man nu spørger til hvad der ifølge Oluf Friis fremkalder de store periodeskel i litteratur- og åndshistorien, giver hverken forordets principerklæringer eller den løbende tekst overvættets entydige svar. Mødet med det fremmede er dog en gennemgående bestanddel i denne sammenhæng, således når det ved overgangen fra oldtid til middelalder pointeres at det drejer sig om »Skildringen af en Dannelsesproces, en stadig Vækst, hvorved folkelige og kirkelige, nordiske og antike Elementer arbejdes sammen og skaber en fremadskridende Række af Kultur- og Aandsformer, der i Litteraturen danner de store Epoker« (s. 42; jf. s. 403 om tiden ca. 1600). Derimod har den politiske historie, fx den politiske nedgangstid i første del af 1300-tallet, ikke nogen nødvendig indflydelse på det kulturelle liv (DLK s. 138). Og så kan man dog midtvejs i Friis' tekst støde på en passage så man et øjeblik tror sig hensat til et marxistisk grundkursus:

Ændringer i Samfundslivets materielle Vilkaar indvirker paa Aandslivet med samme stadige og nødvendige Kraft som Bølgeslaget, der

slaar mod Kysten. Ideerne bevæger Aandslivets store Vande, der rejser Nationerne og Masserne. I Menneskehedens Udviklingsgang sætter Ideerne de høje og dybe Skel (s. 258).

Friis kan næppe have interesseret sig voldsomt for periodeskel og deslige, men havde nok mere blik for de glidende overgange og for træk i en tidlig periode der kan ses som spirer til disses rigere udfoldelse i en senere (se fx s. 54 om religiøse understrømme i middelalderen eller s. 329 om H.P. Resens kamp for ortodoksien). Især var han dog optaget af at afdække de forskellige tidsaldres tankesæt og kom her til at øve en bemærkelsesværdig indsats. Afsnittet om oldtiden er ganske vist, som allerede nævnt, mindre selvstændigt, og noget lignende kan hævdes om hovedparten af middelalder-kapitlet, herunder de i øvrigt smukt skrevne sider om folkevisen hvis dateringsproblemer, for at nævne et enkelt desideratum, dog ganske forbigås. Men vistnok fra et sted i kapitlet om den yngre middelalder og helt tydeligt i kapitlet om 1500-tallet bærer teksten præg af Oluf Friis' nu langt mere selvstændige fordybelse i stoffet. Man kan således konstatere en sammenhæng mellem den ovenfor (p. 56 ff.) skildrede udgivelsesrytme og værkets tiltagende præg af original forskning og samtidig fornemme baggrunden for det voldsomt voksende pladsforbrug der jo sprængte alle kontraktbundne forhåndsantagelser. Set under den synsvinkel leverede Friis (efter de første 32 sider primo oktober 1937) hen over ca. 14 måneder yderligere 191 sider (hovedparten af »Middelalderens Frembrud« og til et stykke ind i »Humanismens Frembrud«), men derefter i de følgende to år frem til årsskiftet 1940/41 kun 128 sider (hovedparten af »Humanismens Frembrud«, »Reformationen« og en del af afsnittet om medicin og naturvidenskaber i »Renæssancehumanismen«). Endelig tog det ham små fem år at færdiggøre de sidste 191 sider (diverse videnskaber samt digtningen i 1500-tallets sidste halvdel frem til ca. 1615); et lignende sidetal havde få år tidligere taget ham mindre end den halve tid.

Af disse mange sider om 1500-tallet er langt over halvdelen viet den ikke-digteriske litteratur og altså mere lærdoms- og åndshistorie end litteraturhistorie, hvis man ved litteratur forstår den digteriske. Jeg skal ikke gøre mig til dommer over holdbarheden af Oluf Friis' bidrag til ånds- og lærdomshistorien, men noterer at flere af hans anmeldere i samtiden var teologer og ytrede sig positivt om Friis' redegørelse for deres fagområde. Det gælder i det store og hele Vagn Riisager (*Kristeligt Dagblad* 15.2.1946) og Sven Gundel (*Jyllands-Posten* 2.5.1946), men i særdeleshed professor i kirkehistorie Hal Koch (*Berlingske Tidende* 29.1.1946) der rosede

fremhæver Friis' indlevelse i såvel katolsk som reformatorisk kristendom og hævder at »Afsnittet om Reformationen er saa godt, at det burde gøres til Lærebog for Teologerne«. Også afsnittet om Niels Hemmingsen vandt Hal Kochs bifald. Senere har filosofihistorikeren Carl Henrik Koch i sin og Sten Ebbesens danske filosofihistorie flere henvisninger til Friis' gennemgange af emner fra 1500-tallets tænkning og nævner dennes afsnit om Peder Sørensen (Petrus Severinus) som en af et par »korte, men præcise omtaler«.³⁷

Stykket om 1500-tallet falder i tre kronologisk ordnede afdelinger. Først møder vi (1) »Humanismen« som et kortvarigt, overvejende finkulturelt indslag i åndslivet i årene omkring 1520. Humanismen kan imidlertid ikke trives i de urolige kampår under (2) »Reformationen« (1526-60) hvor den lutherske kirke introduceres og efterhånden konsoliderer sig. Med sit almuepræg indebærer den (med Friis' mærkbare sympati) »en mægtig Indrømmelse til det naturligt-menneskelige« (s. 266), i den senere fase med Peder Palladius – »den kaldede og gudbenaadede Grundlægger af en dansk folkelig Kirke« (s. 288) – som den centrale skikkelse. Med lutherdommens konsolidering og den økonomiske opgang efter den nordiske syvårskrigs ophør i 1570 vinder humanismen atter frem, nu i form af (3) »Renæssancehumanismen« (1560-1615). Som en art hjælpevidenskaber bliver de siden antikken dyrkede videnskaber hermed knyttet til (og underordnet) teologien, og samtidig indgår studiet af antikken i en intensiveret dyrkelse af den nationale fortid og i en folkelig (borgerlig) dannelse. Med denne beskrivelse af 1500-tallet i tre faser skabte Oluf Friis et overblik over dette tidsrum af hidtil ukendt overskuelighed. Derimod bærer afsnittet om middelalderen med sin underinddeling i en »ældre« og en »yngre« fase ikke et tilsvarende originalt præg.

Genrehistorie: I niveauet under perioderne dominerer genrehistorien over forfatterportrættet, især hvis man betragter gennemgangen af lærdommens litteratur disponeret efter fag som en art genrehistorie; på dette punkt kan man mene at Oluf Friis knytter an til den anden af sin samtids nyere litteraturvidenskabelige retninger, kredsen af Paul V. Rubows genrebevidste elever som især Hakon Stangerup, F.J. Billeskov Jansen og Alf Henriques samt Jens Kruuse, men genrehistorien var jo også dyrket af forgængere som N.M. Petersen, Julius Paludan og Vilhelm Andersen. Man kan i denne forbindelse pege på Friis' relativt meget omfattende gennem-

37 Sten Ebbesen og Carl Henrik Koch: *Dansk filosofi i renæssancen* (Kbh. 2003) s. 33, 39, 42 og specielt 250.

gang af 1500-tallets visedigtning (s. 480-87) som han yderligere inddeler i lyriske viser (herunder elskovsviser), skæmteviser osv., med selvfølgelig afsæt i H. Grüner Niensens da nylig afsluttede udgave af *Danske Viser fra Adelsvisebøger og Flyveblade 1530-1630* (1912-31). Vedrørende denne genre ytrer han, i lighed med sin tidligere nævnte forestilling om en dansk oldtidsdigtning (jf. ovenfor p. 69 f.), men mere forsigtigt, sin støtte til Ernst Frandsens teori om eksistensen af en nu tabt lyrisk visedigtning gennem middelalderen frem til 1500-tallet (note til s. 480, jf. s. 169 og 547f.).

Yderligere et smukt eksempel på genrehistorie ses i det fyldige kapitel om skolekomedien, af omfang ca. det dobbelte af Carl S. Petersens tilsvarende afsnit i *Illustreret dansk Litteraturhistorie* (1916-29) og vistnok det mest omfattende i nogen dansk litteraturhistorie. Det overordnede synspunkt er her som andetsteds den hjemlige, dvs. middelalderlige, traditions møde med det antikke dramas mønstre (s. 450f.), ligesom et bredt europæisk udblik illustrerer værkets komparative dimension (s. 451f.). Genrehistoriens sociologiske aspekter vises i det teaterhistoriske afsnits fremhævelse af genrens appel til det fremvoksende borgerskab. Først derefter inspiceres de enkelte forfatterskaber i en overvejende kronologisk orden – dog med Sthens *Kort Wending* stillet efter Hegelunds *Susanna* – som belyser genrens udvikling fra de middelalderlige former frem mod bl.a. en karakterkomedie der peger videre frem mod den holbergske dramatik. Den genrehistoriske synsvinkel understreges yderligere af en i forhold til den litteraturhistoriografiske tradition helt usædvanlig gennemgang af Hegelunds *Calumnia*, der hos Friis ikke blot får en hidtil uset fyldig omtale (s. 499-506), men som, stik mod de vante belysninger af dette værk som et »mellemspil« i *Susanna*, analyseres og (NB) placeres i Friis' komposition som »Hovedværket i det sekstende Aarhundredes danske Læredigtning« (s. 499).

Blandt andre eksempler på genresynspunktets dominans kan nævnes omtalen af H.C. Sthens allerede nævnte skolekomedie *Kort Wending* (s. 460ff.) løsrevet fra det øvrige forfatterskab, og af Tycho Brahes *Urania Titani* i afsnittet om latinpoesi (s. 448ff.) afsondret fra hans øvrige lærdomsprægede forfatterskab, men dog med tydelig fremhævelse af forfatterskabets indre sammenhæng (»Digtet er Blomsten af Uraniborgs antikbegejstrede Skønhedsverden« s. 449). Tilsvarende gælder gennemgangen af Niels Hemmingsens salmedigtning uafhængigt af det øvrige forfatterskab (s. 335ff./525f.) og af Lyschandens virksomhed som henholdsvis historiker og episk digter (s. 436f./514ff.). Men som ofte hos Oluf Friis finder man også eksempler der peger i den modsatte retning. Ranchs *Fugleviser*

omtales således som optakt til hans øvrige (dramatiske) forfatterskab (s. 462f.), og Vedels *Pavekrønike* må søges i kapitlet om dennes øvrige forfatterskab (s. 417), ikke i gennemgangen af tidens episke digtning (s. 507f.).

Forfatterportræt: Trods denne indbyrdes vægtfordeling i kompositorisk henseende af genre og forfatterportræt spiller biografisk-psykologiske synsmåder en betydelig rolle i Oluf Friis' tekst. Det forfatterpsykologiske islæt må ses i sammenhæng med hans bemærkning i forordet om at »Litteraturhistorien er som al Videnskab om det menneskelige dybest set psykologisk« (s. 11), men ikke mindst med hans ord om den syntetiske litteraturforskning (smst., jf. ovenfor p. 60 ff.). Først og fremmest er det nemlig karakteristisk for fremstillingens psykologiske betragtninger at de i mindre grad tager sigte på det individualpsykologiske. Dette er vel ikke usædvanligt ved litteraturhistorisk beskæftigelse med forfatterskaber i ældre tid hvor kildematerialet oftest er mangelfuldt. Vigtigt er det derimod at notere at Friis bestræber sig på at fremholde den enkelte forfatter som udtryk for en given tids åndstype. Det gælder fx abbed (senere biskop) Gunner i Øm, hvis jævne værdighed i omgangsform og varetagelse af sit embede beskrives detaljeret med den konklusion at »I det danske Bondeland er det en central Kulturtype« (s. 55). Den kan, konstaterer Friis, iagttages længere op i tiden, således hos den lærde humanist og teolog Niels Hemmingsen hvis stemme man hører overalt, »selv naar man fra Teologien bevæger sig ind paa de andre Omraader af Tidens Videnskab« (s. 356); men samtidig har han »endnu det sekstende Aarhundredes djærve Kropslighed i Behold« (s. 348). Til denne sammenhæng hører også sammenstillingen af Anders Sørensen Vedel og Tycho Brahe i hvis (og andres) arbejde tidens videnskab(er) bliver »dybt beslægtet med Kunsten« (s. 328); Vedel og Tycho Brahe er »Børn af Anslagenes og de store Planers lykkeligt-smertefulde Tidsalder« (smst.). Udtryk for beslægtede tidsbestemte tendenser finder Friis også ved at sammenholde juristen Erik Krabbes bestræbelser med Niels Hemmingsens, men tillige med Vedels (s. 360). Om Vedel læser man endvidere at også han formåede at forbinde »det sekstende Aarhundredes Folkelighed og fromme Lærdom i eet« (s. 415).

Set i forhold til denne betoning af en tidsalders ensartede prægning af enkeltindivider er forekomsten af individualpsykologiske iagttagelser forsvindende få. Vi erfarer at Hans Tausens »stærke indre Spændinger« er afgørende for hans forkyndelse, men får så straks den supplerende oplysning at han er »Barn af sin urolige Tidsalder« (s. 247). Siden hører vi også om udviklingen i Hans Christensen Sthens salmedigtning og dennes »Forbin-

delse med en personlig indre Udvikling« (s. 541), men må fastslå at den individualpsykologiske tilgang tydeligvis ikke har Friis' interesse – og da heller ikke ville være i god samklang med hans overordnede ideer om en syntetisk litteraturhistorieskrivning.

Omvendt kan man notere at den biografisk orienterede litteraturforskning lades uomtalt i Friis' forord, men dog har sin ikke ubetydelige plads i forfatterportrætterne. Det gælder selvfølgelig især centrale forfattere som fx Niels Hemmingsen, Tycho Brahe, Anders Sørensen Vedel og Hans Christensen Sthen, hvis barndom, opvækst, uddannelsesforløb med tilhørende rejser samt endelig deres karriereforløb og eventuelle dertil knyttede kriser opregnes udførligt. Men også deres boligforhold kan have Friis' bevågenhed, således den detaljerede redegørelse for H.C. Sthens præstebolig i Malmø, rummenes placering i huset, møbleringen, hans bogsamling og udsigt til haven fra studereværelset (s. 528); læg dertil den detaljerede skildring af Uraniborgs indretning (s. 379). Vi hører endvidere om deres ægteskabelige tilværelse, fx om Sthens tre ægteskaber med tilhørende 23 børn (s. 528f.) og om Niels Hemmingsens skilsmisse som følge af den første hustrus utroskab (s. 336 med fyldigt supplerende note hertil). Man kan her og der fornemme et misforhold mellem den plads der afsættes til det biografiske stof, set i forhold til den der ofres på den litterære produktion, fx når Erasmus Lætus' biografi, herunder hans økonomiske forhold og landsted i Rødovre, fylder en del mere end den i øvrigt fåmælte gennemgang af hans dog ganske omfattende digtning på latin (446ff.). Noget lignende kan man mene om omtalerne af Niels Krag (s. 426ff.), Jon Jacobsen Venusin (s. 428f.) og Sten Bille (s. 544) med flere. Måske har Friis kviet sig ved at forholde sin læser den store viden han fik samlet i sine kollegiehæfter. Og man kan undre sig desto mere over hans vægtning af biografiske data når man næsten ikke ser dem sat i relation til den biograferede persons litterære produktion; vi har just noteret hvordan Hans Christensen Sthens sene salmedigtning tolkes psykologisk og kunne yderligere pege på forbindelsen mellem Niels Hemmingsens belæring om gejstliges ægteskabelige forhold og hans egne bitre erfaringer på området (s. 341); men den slags forekommer som sagt meget sjældent.

Tekstgennemgang: Det nederste niveau i Oluf Friis' komposition, tekstgennemgangene, gør sig bemærket ved en usædvanlig fylde og rigidom på synspunkter. De rummer nogle af værkets mest vellykkede passager og omsætter forordets vue over litteraturhistoriske synsvinkler i praksis. Analysen af Ranchs *Karrig Niding* (s. 466-70) kan tjene til eksempel: Efter kombineret referat og kompositionsanalyse belyses tidens muligheder for

scenisk realisering samt tekstens antikke mønstre og nyere stofkilder; der er blik for tekstens genrepræg (karakterkomedien) og dens psykologiske aspekter samt »Morale«, men også for at »Komedien har sin egen Verden, hvor denne Moral ikke naar ind« (s. 469). Man kunne også pege på den korte og præcise analyse af stilpræget i Lyschanders kronikedigtning (s. 522f.), herunder dennes kilder i *Rimkrøniken* og middelalderballaden. Flere af Friis' tekstanalyser har karakter af små specialafhandlinger, fx den store gennemgang af Hegelunds *Calumnia* (s. 499-506), men også af Palladius' *Visitatsbog* (s. 280-88) og *Tabor-prædikener* (s. 291-94). Også den ultrakorte analyse af H.C. Sthens *Den liuse Dag forgangen er* sammenholdt med den tilsvarende tekst i Tausens salmebog og med fokus på Kristus i *vor Hiertis Hus* (s. 537) vidner om værkets høje tekstanalytiske niveau. En nøjere granskning ville formentlig vise at i særdeleshed de lyriske tekster åbner sig for Friis' evner på dette felt.

Tekstanalysernes kvalitet beror ikke mindst på Oluf Friis' øjensynlig nære forhold til de gamle tekster. I en forbemærkning takker han Universitetsbiblioteket for langmodig »Forstaaelse« for hans behov for hjemlån af de gamle bøger »gennem lange Tider, saa jeg ved daglig Omgang har kunnet blive fortrolig med dem« (upag.). Hvor vidt bibliotekets forståelse har rakt, får stå hen; her må vi fremholde den udbredte forekomst af citater som et sikkert resultat af – og ikke mindst vidnesbyrd om – Friis' førstehåndsforhold til stoffet. Hans citeringspraksis har to former: Dels gengivelse af samlede tekststykker der ofte fylder omkring en fjerdedel og undertiden over halvdelen af klummen (se fx s. 159, 216, 499, 515f.); der citeres i tekstkildens sprogform, stedvis med oversættelse eller anden forklaring i parentes (fx s. 267). Dels – og særlig oplysende om Friis' fortrolige forhold til teksterne – er der de i den løbende tekst indflettede citatstumper, der ikke blot ville være umulige at levere uden nøje kendskab til teksterne, men også tjener til at give referater heraf et troværdigt præg (se fx s. 281, 293, 299, 468f., 499f.).

Komparatisme: På alle de nævnte niveauer i Oluf Friis' litteraturhistorie spiller komparative synspunkter en væsentlig rolle og er også lejlighedsvis berørt i det foregående. Perioderne indledes således med fyldige udblik til Europa med redegørelse for europæiske strømningers veje til Danmark. Det sker i forbindelse med middelalderen (s. 35ff.) og især i kapitlet om »Humanismens Frembrud« (s. 201ff.) med omhyggelig redegørelse for kulturvejene fra Paris via Tyskland og (vistnok som en ny iagttagelse) Holland (s. 207).

I genrehistorisk sammenhæng har komparatismens rolle allerede været berørt ovenfor. Her kan yderligere nævnes fremhævelsen af folkebøgernes

rolle som importør af den »internationale Roman- og Novellelitteratur« (s. 477) samt af folkevisen som et »fælleseuropæisk Fænomen« (s. 81) idet det betones at påvirkningen på sidstnævnte område ikke blot går til, men også udgår fra Danmark (s. 133), dog med bemærkning om Frankrigs afgørende rolle i forløbet. Kapitlet munder ud i en konstatering af hvorledes dansk kultur evner at »præge det fremmede nationalt« (s. 136).

Også de enkelte forfatterskaber sættes lejlighedsvis i europæisk ramme. Påvisningen af Erasmus' betydning for Poul Helgesen (s. 230ff.) og Niels Hemmingsen (s. 353) og af et bredt spektrum af antikke forfatters rolle i Kurt Aslaksens forfatterskab (s. 403) viser at komparative betragtninger ikke kun bringes i anvendelse i forbindelse med skønlitterære forfatterskaber. I sagens natur forekommer de komparative påvisninger dog hyppigere som led i tekstanalyser end knyttet til hele forfatterskaber. Her må atter den bemærkelsesværdige analyse af Hegelunds *Calumnia* nævnes (s. 503ff.), men også gennemgangen af fx *Broder Rus' Historie* (s. 272) og af *Dødedansen* der byder på en større europæisk genrehistorie (s. 274f.), viser os komparatisten Oluf Friis – for så vidt på linje med den unge Paul V. Rubow og hans elever. Her som så ofte går komparatisme og genrehistorie smukt hånd i hånd. Han må i denne egenskab have sendt sin lærer og forænger Julius Paludan en tanke, men går tættere på teksterne end denne.

Slutning

Denne sene anmeldelse af Oluf Friis' store litteraturhistoriske torso blev indledt med et vue over værkets kriseprægede tilblivelse, herunder dets tiltagende omfang ud over alle aftalte grænser, og munder nu ud i en fremhævelse af værkets indre kvaliteter. Den krisefyldte tilblivelse og værkets indre gehalt synes indbyrdes forbundne i en art årsagsforbindelse.

Som opslagsværk – og sådan benyttes litteraturhistorier jo desværre ofte – har det selvfølgelig sine mangler, især ved at savne registre af enhver art. På den anden side må så bibliografien og supplementet hertil fremhæves som meget værdifulde bestanddele, både i kraft af de mange henvisninger og de lejlighedsvis hertil knyttede annotationer; det var ved sin fremkomst den største indsats på dette område, langt større end Carl S. Petersens tilsvarende indsats i *Illustreret dansk Litteraturhistorie*, men nok med Julius Paludans solide indsats i hans universitetslæreboer som en betragtelig konkurrent. Til gengæld leverede Oluf Friis en prægtig læsebog, indrettet til – og særdeles velegnet til – læsning forfra i lange stræk,

hvad lejlighedsvis vendinger af typen »som vi har set« (fx s. 399) er med til at vise.

Den læser der under fordybelsen i Oluf Friis' litteraturhistorie føler sig i gode hænder, kan efter mit skøn gøre det med god grund. Så længe lærdomshistorien betragtes som en naturlig del af litteraturhistorien, i hvert fald en rum tid, vil den antagelig kunne nyde anseelse som en solid fremstilling af den ældre danske litteratur. Og så har den som nævnt den charme at lyse af glæde ved sit stof, hvad der næppe kan hævdes om enhver litteraturvidenskabelig afhandling.